

ZÁCHRANNÝ VÝSKUM VČASNOSTREDOVEKÉHO OSÍDLENIA PRI SENCI

KAREL PRÁŠEK

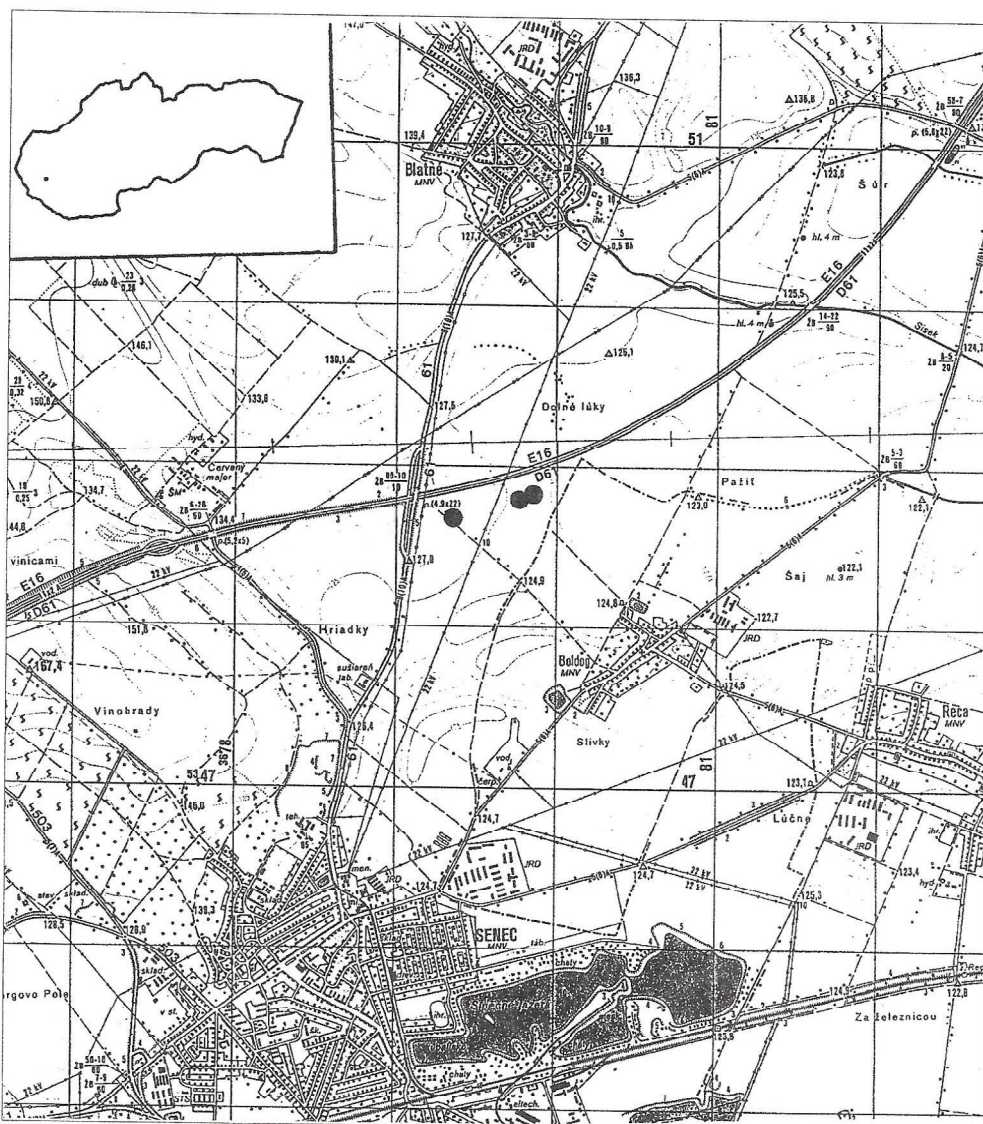
V súvislosti s ochranou prírodného zdroja pitnej vody na Žitnom ostrove a dunajských lužných lesov vôbec sa v rokoch 1992 až 1993 pristúpilo k výstavbe preložky tranzitného ropovodu severnejšou trasou. Súčasťou rozsiahleho investičného zámeru sa na základe vzájomne prospešnej zmluvy medzi investorom a vedecko-výskumnou inštitúciou stala archeologická prospekcia a terénne záchranné akcie, na ktorých sa významne podieľali pracovníci Archeologického múzea SNM Bratislava. Jedným z produktov plodnej spolupráce medzi staviteľmi a výskumníkmi a zároveň dôkazom ich možnej úspešnej súčinnosti je publikácia *Archeológia a ropa (1995)*, v ktorej autori zhrnuli aktuálne poznatky z preskúmaných archeologických nálezísk.

Medzi nové archeologické lokality sa radi dovtedy neznáma poloha Hriadky pri severnom okraji katastra Senca, okr. Bratislava-vidiek.

Lokalita je súčasťou Podunajskej roviny a nachádza sa 2 km severne od okraja mesta a asi 1 km severozápadne od obce Boldog, okr. Galanta (M-33-134-B-d, 1 : 25 000, 227-253 : 11-17). Poloha je charakteristická rovinným, málo členitým terénnym reliéfom, ktorý sa mierne vlní za jej severným a západným okrajom. Priemerná nadmorská výška polôh je 125 m n.m. Lokalita bola od dávnejších dôb osídlená, postupne odlesnená a intenzívne poľnohospodársky využívaná. V minulosti bola miestna pôda zamokrená a podmáčaná, preto si vyžadovala dlhodobú systematickú kultiváciu. Pravidelné a premyslené zásahy človeka do prostredia poznačili lokalitu natoľko, že osobitú kultúrnu sídliskovú oblasť veľmi pretvorili na modernú agrárnu zónu.

V súčasnosti predstavuje terén rozsiahle plochy ornej pôdy, ktoré sú melioračne upravené s rozmiestnenými poľnohospodárskymi hydrantami. Polohu rozčleňujú novodobé dopravné komunikácie - diaľnica D 61 (E16) od západu na východ a štátna cesta 61 (Senec - Trnava) od juhu na sever. Práve štátna cesta 61 zo Senca do Blatného oddeľuje západnejšie situované neolitické sídlisko skúmané Z. Farkašom od opisovaného polykultúrneho náleziska východne od nadjazdu nad diaľnicou (obr. 1). Rozsiahle hodnotenie záchranného výskumu neolitického osídlenia, ako aj podrobnú charakteristiku prírodných pomerov lokality podal Z. Farkaš (1995).

Po odstránení niekoľkometrového pásu ornice v hrúbke vyše 20 cm mechanizmy vybagrovali zemnú ryhu v šírke asi 100 cm a minimálne 160 cm hlboko do ílovitého podlažia. Bola orientovaná v smere približne VSV-ZJZ a viedla južne od diaľnice D 61 vo vzdialenosti 100-120 m paralelne s ňou. Z dôvodov ochrany bohatého podzemného zdroja pitnej vody pre potreby obyvateľov Senca a vysokej hladiny spodných vôd sa inžinierske práce v polohe náleziska zdržali kladením a vysokotlakovým preskúšaním špeciálnych izolovaných rúr spájaných technologicky náročným zvarom. To umožnilo relatívne dlhšie sa venovať narušeným sídliskovým objektom, ktoré horizontálne prerezala zemná ryha. Odkryté objekty sa obmedzili na priestor vybagrovanej ryhy v dĺžke 6/0 m. Najvýchodnejšie skúmaný objekt v lokalite sa nachádzal asi 900 m východne od nadjazdu štátnej cesty 61 (Senec - Trnava) nad diaľnicou, najzápadnejší necelých 200 m východne od uvedeného nadjazdu. Objekty sa kumulovali vo dvoch lineárnych skupinách: východnejšia skupina štrnástich objektov v úseku dlhom 150 m a západnejšia skupina štyroch objektov v 12 m úseku s odstupom vyše 500 m od prvej skupiny. Dva osamotené objekty boli v úseku medzi uvedenými skupinami. Z celkovo preskúmaných 20 objektov bolo 13 zásobných jám, 5 zahlbených stavieb, drenážny žľab a ťažobná jama na hlinu. Jednoducho sa odkrývali zásobné obilné jamy, ktoré sa zreteľne črtali v stenách zemnej ryhy na pozadí žltého sterilného ílovitého podlažia a pritom žiadna z nich nepresiahla hĺbku ryhy. Pri zistení rozsiahlejších objektov sme uprednostnili plošný odkryv zhora pomocou mechanizmov.

Obr. 1. Senec, poloha Hriadky. Topografická situácia náleziska označeného plnými krúžkami

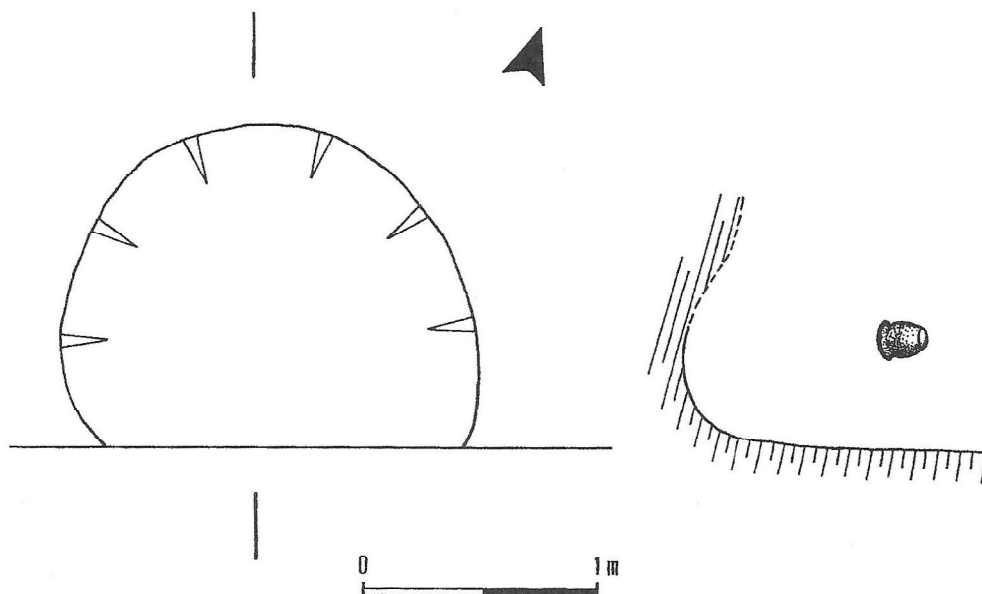
Opis objektov

Objekt 1

Zásobná obilná jama hruškovitého tvaru, zachovala sa jej južná časť. Rozmery: max. hl. 1,1 m a max. š. 1,6 m. Z výplne objektu pochádzajú úlomky hlinených nádob.

Objekt 2

Zásobná obilná jama hruškovitého tvaru, z väčšej časti zostala nepoškodená, porušená bola len menšia, južná časť objektu. Rozmery: max. hl. 1,5 m a max. š. 1,7 m. Uprostred obsahu jamy bola v jej strednej časti umiestnená hlinená nádoba, železný nožík a sílex (obr. 2).

Obr. 2. Senec, poloha Hriadky. Objekt 2 - zásobná obilná jama s umiestnenou hlinenou nádobou.
Pôdorys a rez

Objekt 3

Menšia zásobná jama kužeľovitého tvaru s takmer plochým dnom, zachovala sa jej menšia severná časť. Rozmery: max. hl. 1,5 m a max. š. 1,32 m. Objekt bol čiastočne zapustený do objektu 13a (hlinisko). Zuzujúce sa hrdlo jamy porušil objekt 13b. V obsahu sa nachádzali úlomky hlinených nádob.

Objekt 4

Menšia zásobná jama kužeľovitého tvaru, rozširujúca sa do takmer plochého dna, pričom sa zachovala väčšia severná časť objektu. Rozmery: max. hl. 1,3 m a max. š. 1,32 m. Výplň jamy obsahovala excentricky pri stene uložený skelet zvierata.

Objekt 5

Menšia zásobná jama kužeľovitého tvaru, značne porušená v zuzujúcom sa hrdle a zemnou ryhou z juhu, zachovala sa len jej menšia severná časť. Rozmery: max. hl. 0,94 m a max. š. 1,34 m. Bez nálezov.

Objekt 6

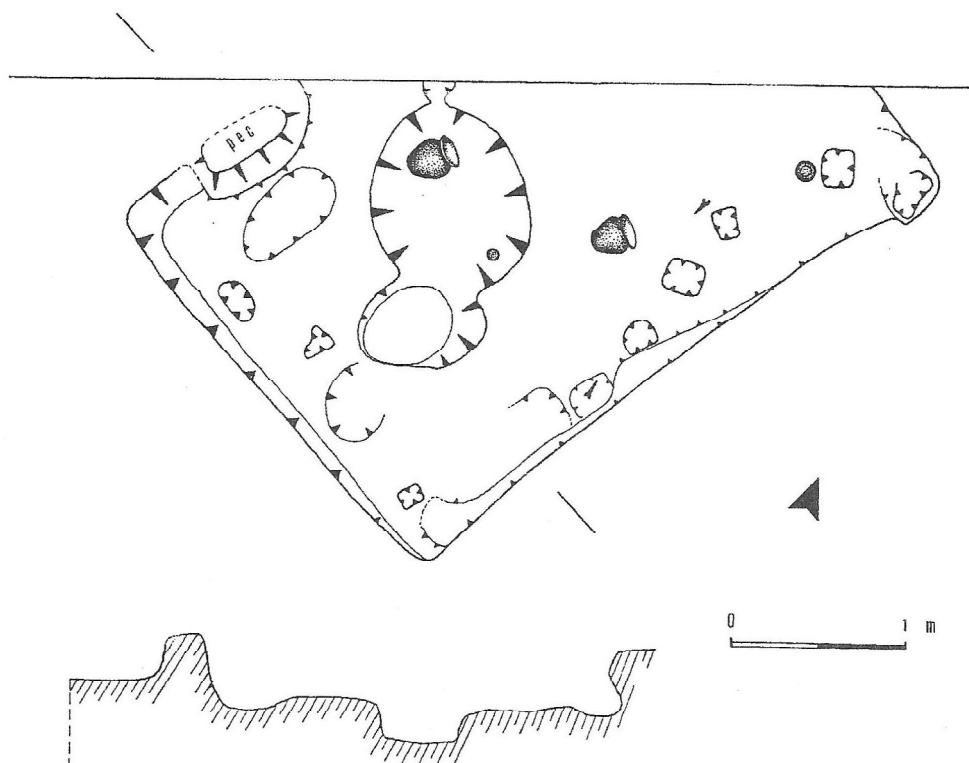
Zásobná jama kužeľovitého tvaru, plytko situovaná, zachovala sa len jej spodná južná časť. Rozmery: max. hl. 0,86 m a max. š. 1,56 m. Z obsahu objektu pochádzajú úlomky hlinených nádob a fragment železného predmetu.

Objekt 7

Zásobná jama so zaobleným dnom, z ktorej sa zachovala len jej plytko zahĺbená spodná časť, objekt mal značne porušený severný okraj. Rozmery: max. hl. 0,88 m a max. š. 1,84 m. Vo výplni jamy sa našli úlomky hlinených nádob a mazanice.

Objekt 8

Zahĺbená stavba obdĺžnikového pôdorysu s pôvodne kolovou konštrukciou (polozemnica), orientovaná v smere severovýchod - juhozápad, zachovala sa pravdepodobne väčšia južná časť objektu, pričom zemná ryha porušila severné nárožie pôdorysu stavby, pri západnom nároží sa zistili zvyšky hlineno-kamennej pece s predpec-

Obr. 3. Senec, poloha Hriadky. Objekt 8 - väčšia časť zahĺbenej stavby s hlinenými a kostenými predmetmi v interiéri. Pôdorys a rez

nou jamou v interiéri stavby, zahĺbenou až 0,5 m pod úrovňou dlážky, popri vnútornom okraji pôdorysu sa odkrylo 10 kolových jamiek, vstupná časť do objektu zostala nezistená. Rozmery: 3,8 x min. 2,6 m, dno obydlia sa nachádzalo v hĺbke 0,74 m. V interiéri objektu sa našli 3 nádoby, väčšie množstvo fragmentov hlinených nádob, 2 kostené šidlá a 1 hlinený praslen (obr. 3).

Objekt 9

Zahĺbená stavba menších rozmerov s jednoduchou kolovou konštrukciou (zemnica), zachovala sa jeho menšia južná časť pôdorysu s hlbokou kolovou jamkou. Rozmery: min. 2,3 x min. 1,6 m, dno objektu dosahovalo hĺbku 1,22 m. Objekt obsahoval úlomky z hlinených nádob (obr. 4).

Objekt 10

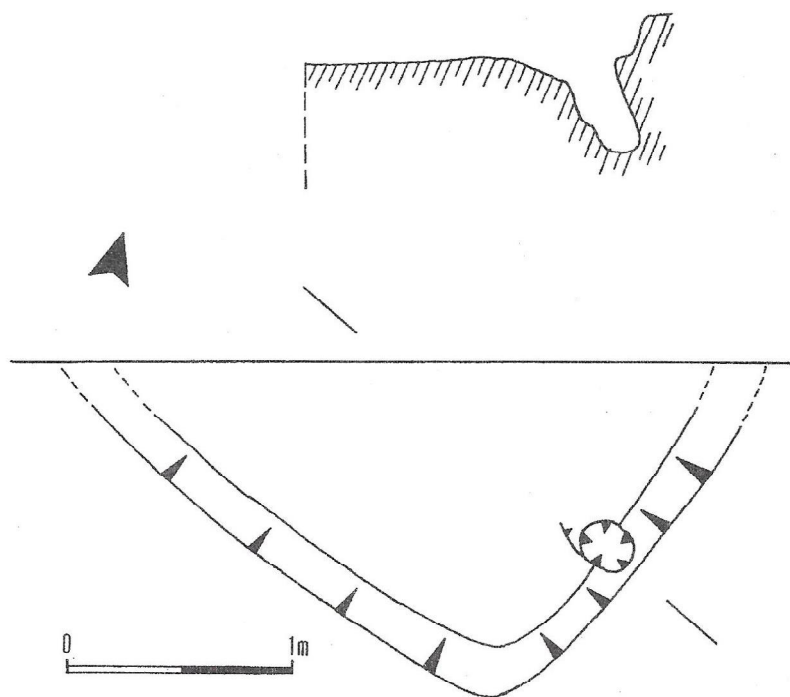
Zemný žlab v línii, orientovaný v smere severovýchod - juhozápad. Rozmery: hl. 1,08 m, š. 0,44 až 0,56 m, odkrytý v dĺžke 3,3 m. Vo výplni sa našli ojedinelé úlomky keramiky.

Objekt 11

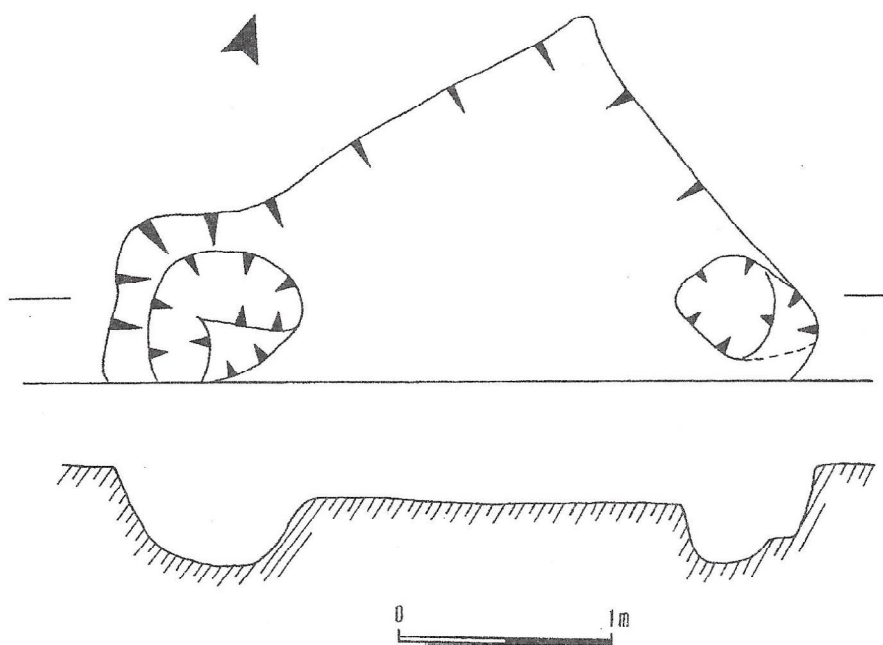
Zásobná obilná jama so zaobleným dnom, z väčšej časti porušená, zachovala sa jej menšia južná časť. Rozmery: max. hl. 1,4 m a max. š. 1,4 m. Bez nálezov.

Objekt 12

Zahĺbená stavba menších rozmerov s jednoduchou kolovou konštrukciou (zemnica ?), zachovala sa jeho severná časť so severným, východným a západným nárožím pôdorysu, zvyšnú južnú časť porušila zemná ryha. Rozmery: 2,8 x 1,9 m, dno objektu sa nachádzalo v hĺbke 0,76 m. Z obsahu objektu pochádzajú úlomky hlinených nádob (obr. 5).

Obr. 4. Senec, poloha Hriadky. Objekt 9 - časť zahĺbenej stavby. Pódorys a rez

Obr. 5. Senec, poloha Hriadky. Objekt 12 - časť zahĺbenej stavby. Pódorys a rez

Objekt 13a

Rozsiahla jama nepravidelného tvaru na fažbu hlíny (hlinisko) s kamenným ohniskom na dne. Rozmery: min. 5,8 x min. 2,9 m, max. hl. 1,58 m. Mladší zásah do už vyplneného priestoru hliniska predstavuje objekt 3 (zásobná jama). Z výplne hliniska pochádzajú viaceré keramické fragmenty.

Objekt 13b

Väčšia časť plytko zahĺbenej polozemnice v superpozícii nad hliniskom. Rozmery: 2,9 x 2,4 m, dno objektu v hĺbke 0,76 m. Sčasti narušala objekt 3 (zásobná jama). Obsahovala ojedinelé úlomky z hlinených nádob.

Objekt 14

Menšia plytká jama obdĺžnikového pôdorysu s plochým dnom. Rozmery: 1,26 x 0,8 m s dnom v hĺbke 1,02 m. Z jej obsahu pochádzajú ojedinelé úlomky keramiky a hlinený praslen.

Objekt 15

Zásobná jama kónického tvaru s plochým dnom, zachovala sa jej severná časť. Rozmery: max. hl. 1,5 m a max. š. 1,3 m. Obsahovala ojedinelé úlomky hlinených nádob.

Objekt 16

Plytko zahĺbená stavba, značne poškodený pôdorys polozemnice, zachovala sa len jej stredná časť s torzom východnej steny a estrichu ohniska. Rozmery: min. 3,3 x 3 m, s dnom v hĺbke 0,4 m. Výplň objektu obsahovala úlomky hlinených nádob.

Objekt 17

Plytká zásobná jama valcovitého tvaru, ktorú z väčšej časti porušili zemné práce, zachovala sa len spodná severozápadná časť jamy. Rozmery: 0,52 x 0,46 m, max. hl. 0,98 m. Bez nálezov.

Objekt 18

Menšia plytká zásobná jama kužeľovitého tvaru s takmer plochým dnom, pričom sa zachovala jej spodná severná časť. Rozmery: max. š. 1,74 m a max. hl. 1,1 m. Bez nálezov.

Objekt 19

Zásobná jama hruškovitého tvaru so zachovanou menšou južnou časťou. Rozmery: max. hl. 1,38 m a max. š. 1,82 m. Vo výplni sa našli úlomky hlinených nádob a mazanice.

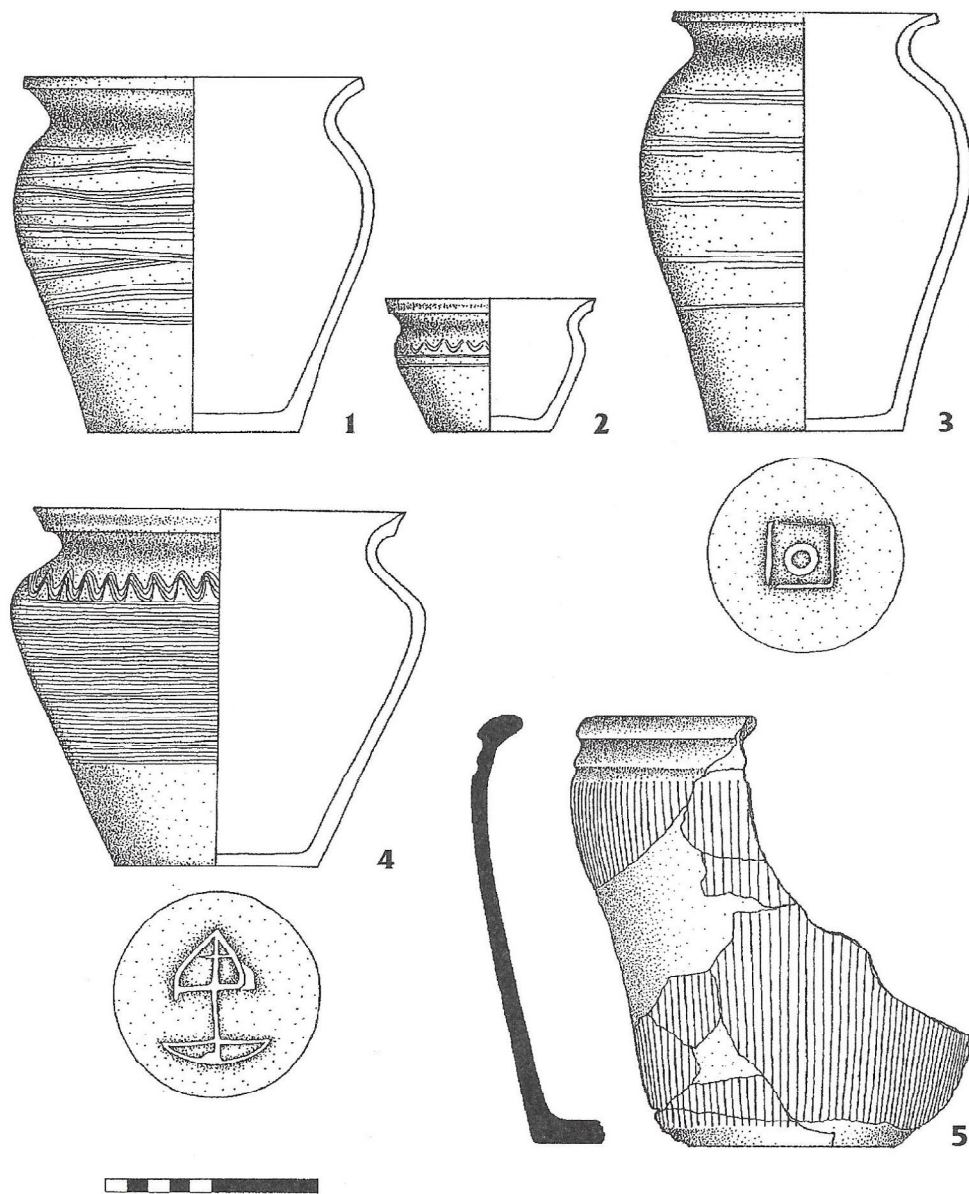
Zo včasnostredovekých objektov, v ktorých sa skromný obsah obmedzoval zvyčajne len na drobné úlomky hlinených nádob, sa vymykajú dva objekty s hodnotnými artefaktmi.

Z objektu 2 (zásobná obilná jama) pochádza

hlinená hrncovitá nádoba (rozmery: v. 17 cm, max. š. 17 cm, Ø ústia 16 cm, Ø dna 10 cm) charakteristickej esovitej profilácie s výduťou v hornej tretine, so šikmo von vyhnutým, zvislo zrezaným okrajom. Materiál obsahuje prímese piesku, drobných kamienkov a je oxidačne vypálený. Horná časť nádoby je obtáčaná na ručnom hrnčiarskom kruhu. Telo nádoby je zdobené obvodovou viacnásobnou závitnicou (tab. I:1). Ďalej sa v objekte vedľa nádoby našiel zhrdzavený železný nožík s dĺžkou 10,5 cm (tab. II:1) a sílex.

Z objektu 8 (zahĺbená stavba) sme získali jednu celú nádobu a dve v črepoch.

Malá hlboká miska s esovitou profiláciou s von vyhnutým, mierne šikmo zrezaným okrajom, rozmery: v. 6,4 cm, max. š. 10 cm, Ø dna 5,8 cm. Na podhrdlí je zdobená obvodovým pásom poloblúkov (derivát vlnovky) a na najväčšom vydutí dvomi obvodovými paralelnými ryhami. Obtáčaná na pomaly rotujúcom kruhu a oxidačne vypálená (tab. I:2). Dve nádoby po zrekonštruovaní majú nasledujúce rozmery. Štíhla hrncovitá nádoba je vysoká 20 cm, maximálne široká 15,5 cm, v ústí 12,5 cm a na dne 9 cm. Von vyhnutý okraj je mierne šikmo zrezaný. Nádoba je zdobená po celom tele piatimi obvodovými viacnásobnými ryhami. Na dne má plastickú značku odtlacenu z hrnčiarskeho ručného kruhu v podobe štíhleho štvorcového rámu, vo vnútri ktorého je sústredený malý kruh. Nádoba je vytvarovaná obtáčaním a oxidačne vypálená (tab. I:3). Rozmery: v. 17 cm, š. 19,5 cm, Ø ústia 18 cm, Ø dna 9,5 cm. Jej esovitá profilácia je ostrejšia než pri predchádzajúcich nádobách. Má vysoko vytvarované ramená a šikmo von vyhnutý okraj, ktorý je na konci širší, mierne profilovaný a šikmo späť zrezaný. Na podhrdlí je zdobený vysokou, ostrou štvornásobnou vlnkovkou a nižšie po tele závitnicou. Hrnčiarska značka na dne je neobvykle zložitá: protifašlé tvary lipového listu a polmesiaca sú spojené stredovou stonkou (tab. I:4).

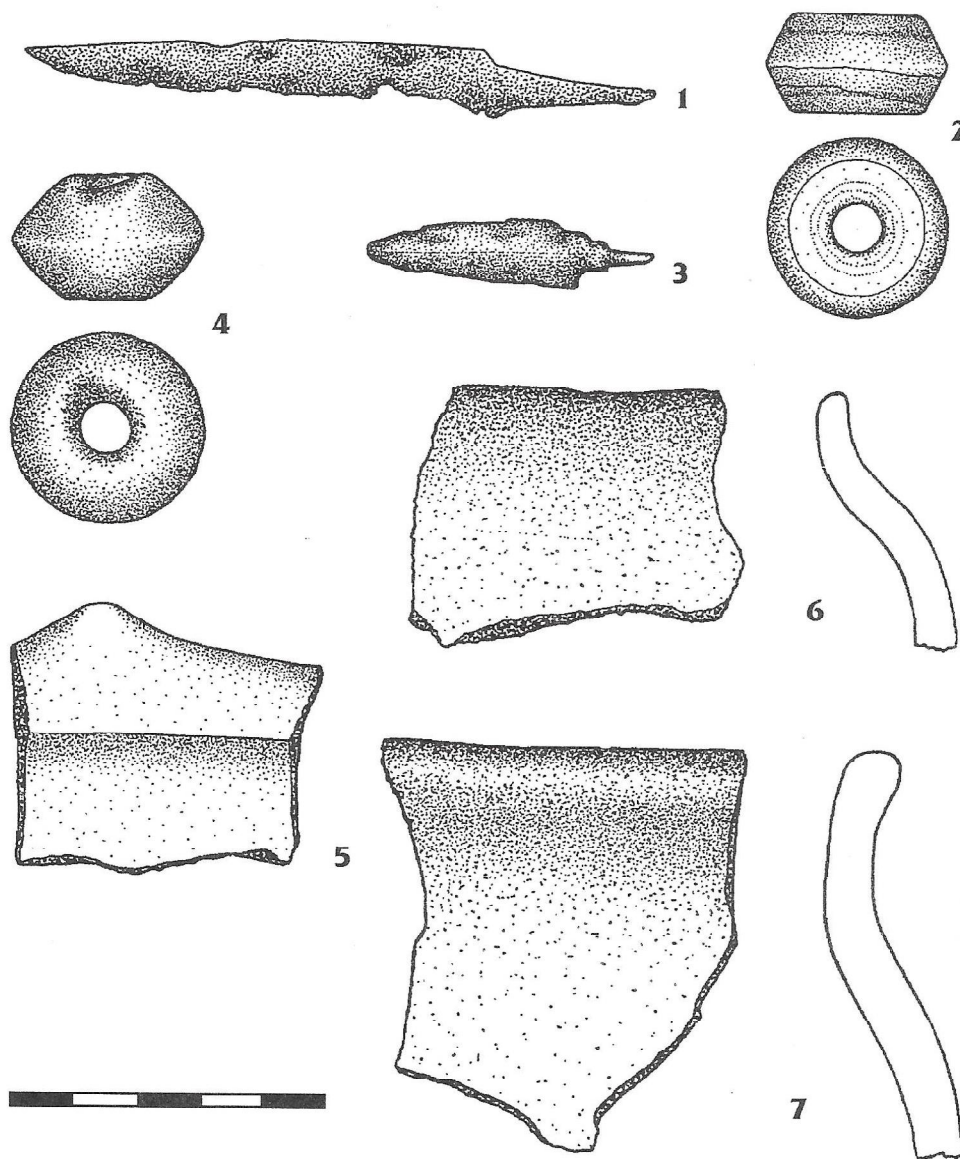

Tab. I: Senec, poloha Hriadky. Hlinené nádoby z objektov. 1 - obj. 2; 2 až 4 - obj. 8; 5 - obj. 9

Na dne polozemnice sa ďalej našiel hlinený praslen dvojkónického tvaru so zrezanými vrcholmi s náznakom výzdoby sústrednými rytými kruhmi. Rozmery: v. 1,6 cm a š. 2,9 cm (tab. II:2). Bežný nástroj v každom včasnostredovekom obydľí predstavujú dve kostené šidlá s dĺžkou 9,4 a 9,9 cm.

Z objektu 9 (zahľbená stavba) pochádza zrekonštruované torzo hrcovitej nádoby so zvislým ryhovaním tela a dovnútra zaobleným okrajom. Rozmery torza nádoby z plaveného tuhového materiálu: v. 21 cm, š. 15 cm (tab. I:5).

V objekte 6 (zásobnicová obilná jama) sa okrem úlomkov hlinených nádob zistil fragment železného predmetu (klinec ?) s dĺžkou 4,8 cm.

Tab. II: Senec, poloha Hriadky. Drobné predmety z objektov a povrchového zberu.
 1 - železný nožík z obj. 2, 2 - hlinený praslen z obj. 8, 3 - železný hrot šípu zo zberu, 4 - hlinený praslen zo zberu, 5 - úlomok okraja hlinenej misy z obj. 15, 6 a 7 - úlomky okrajov hrncovitých nádob z obj. 12

V objekte 13a (hlinisko) sa našiel okrem iného fragment hlineného praslenu s rozmermi 2,3 x 1,8 cm.

Povrchový zber v okolí vybagrovanej ryhy priniesol skromné nálezy hlinených črepov, železného hrotu šípu s dĺžkou 4,5 cm (tab. II:3) a hlineného praslenu s rozmermi 3 x 2,1 cm (tab. II:4).

Parametre odkrytej časti pôdorysu objektu 8 označovaného pracovne ako *polozemnica* zodpovedajú stavu doterajšieho poznania stavebnej kultúry včasného stredoveku. Pestrá variabilita stavebno-konštrukčných riešení vidieckych obydlí vo včasnom stredoveku súvisí s

miestnymi prírodnými podmienkami a stavebnými možnosťami staviteľov (Habovštiak 1985, 100). Rastie najmä v priebehu 10. storočia (Hanuliak, 1992, 344 a Ruttkay – Cheben 1992, 115) a má nadetnickú povahu (Čaplovič 1987, 145 n). Jednoznačne obdĺžniková jednopriestorová dispozícia s predpokladanou celkovou plochou takmer 10 m² a kolová jamka v strede kratšej steny vypovedajú o nadzemnej konštrukcii, v ktorej dva nosné koly (sochy) niesli dvojspádovú sedlovú strechu. Umiestnenie hlineno-kamennej pece zapustenej do severozápadnej steny objektu pri západnom nároží, ako aj orientáciou kratšej steny na severovýchod sa spájajú s prevládajúcim prúdením vetrov a zrážok od Malých Karpát. Predpokladáme, že pôvodné zahĺbenie objektu do podlažia je približne rovnaké ako v súčasnosti, čiže vnútorná svetlosť stavby do výšky ľudskej postavy vyžadovala vyššiu nadzemnú časť s pevnými nadzemnými stenami. Nepravidelné zošíknenie obvodových stien a viacero kolových jamiek po obvode naznačujú vnútorné členenie interiéru drevenými lavicami a polyfunkčnými prístennými stĺpmi. Vedľa hypotetickej drevenej lavice ležala na dne objektu hlinená hrncovitá nádoba, hore dnom obrátená hlinená miska a dve kostené šidlá (obr. 3). Doložené obvodové kolové jamky a dostupnosť stavebného materiálu dovoľujú uvažovať o stavbe s prútím vypletanými stenami rámovej konštrukcie, vymazanými zvonka i zvnútra hlinenou mazanicou, ktorú nakoniec vysušili či vypálili. To je napokon z historicko-etnografického hľadiska príznačné pre príslušnú geografickú oblasť (Dostál 1987, 14).

Deštrukcia hlineno-kamennej pece neponúka definitívnu predstavu o jej tvare. Časť jej zadnej steny sa zachovala do výšky 40 cm a pravdepodobne presahovala okraj zahĺbenej časti objektu mimo interier. Prepálený estrich pred hlineno-kamennou deštrukciou svedčí o veľmi plytkom zapustení piecky do udupaného dna obydlia. Vykurovacie zariadenie bolo prístupné zvnútra, o čom svedčí tzv. pracovná jama misovitého tvaru s najväčším zahĺbením 50 cm pod úrovňou dna obydlia, ktorá sa nachádzala pred pecou uprostred stavby (Skruzný 1963, 240 n a Habovštiak 1985, 83). Predpecnú jamu vyplňala prepálená hlina, výmet z pece, popol, fragmenty keramiky vrátane praslenu a celej nádoby (obr. 3).

Jednoznačné stopy po vchode do obydlia sa nepodarilo zachytiť. Je pravdepodobné, že sa nachádzal v mieste spodného výklenku na juhovýchodnej strane objektu oproti vyhrievaciemu zariadeniu – peci (Čaplovič 1987, 146).

V bezprostrednej blízkosti stavby jej slúžili ako *obilnice* objekt 1 vzdialený len 0,2 m severovýchodne a objekt 2 vzdialený 2 m západne, v ktorom sa našla vyššie spomenutá nádoba a nožík. Vzhľadom na pomer počtu zásobných jám k počtu obydľí štatisticky vyhodnotený na rozsiahlych systematických výskumoch sídlisk nevyklúčujeme existenciu tretej zásobnej jamy v susedstve objektu 8 (Hanuliak – Kuzma – Šalkovský 1993, 66 n).

Zaujímavú stratigrafickú situáciu poskytlí objekty 3, 13a a 13b. V staršej fáze včasnostredovekého osídlenia išlo o ťažobnú jamu na hlinu – *hlinisko* (obj. 13a). Vyťaženie suroviny využili obyvatelia osady na úpravu svojich príbytkov a na výrobu hlinených nádob. Pravdepodobne ju využili aj pri stavbe preskúmaného obydlia (obj. 8) vzdialeného len 5 m východne. Po exploatacii hliniska založili na jeho dne ohnisko s priemerom 1 m, vyložené zospodu veľkými kameňmi z dôvodu nadmernej vlhkosti pôdy. V mladšej fáze osídlenia, v dobe po zaplavení, zanesení a vyplnení hliniska postavili na tomto mieste jednoduchú, plytko zahĺbenú stavbu, asi príbytok (obj. 13b) aj s prislúchajúcou zásobnou jamou (obj. 3). Pôdorys čiastočne zahĺbenej stavby sa v superpozícii stratigraficky minimálne odlišoval od premiešanej tmavej výplne hliniska.

Jedenásť *zásobných jám*, ktoré súviseli s včasnostredovekým osídlením, boli tvarovo i výplňou podobné. Dosahovali maximálnu hĺbku 0,86 m (obj. 6) až 1,52 m (obj. 2). Ich zistená šírka sa pohybovala v rozpätí od 1,32 m (obj. 3 a 4) do 1,84 m (obj. 7). Sú pre ne typické v strede takmer ploché a pri okrajoch mierne zaoblené dna. Označenie ich tvaru

ako hruškovité, kužeľovité či valcovité možno chápať len ako pomocné a subjektívne. Typologicky sa odkryté objekty zásadne neodlišujú od mnohých iných včasnostredovekých zásobnicových jám vakovitého typu skúmaných na Slovensku. Ich pomerne malé rozmery, plytké zahĺbenie a tvar dna súvisia azda so zamýšľanou kapacitou pri ich stavbe, ako aj s nepriaznivo vysokou hladinou spodnej vody (Habovštiak 1985, 106). Najmä pri menších a plytších obilniciach možno uvažovať o krátkodobom používaní, prípadne o prepojení na nadzemný objekt, napr. objekty 3 a 13b (Ruttkey - Cheben 1992, 116). Výnimočnou nie je ani jama štvoruholníkového pôdorysu s plochým dnom - objekt 14 (Hanuliak - Kuzma - Šalkovský 1993, 56). Len dve zásobné jamy vynikli svojím obsahom: objekt 2 so zámerne uprostred výplne uloženým hlineným hrncom a vedľa položeným železným nožíkom v hĺbke 0,9 m, a objekt 4, pri stene ktorého ležal skelet domáceho zvierata (ovca alebo koza) v hĺbke 1,1 m. Zásobné jamy, pôvodne slúžiace na uskladnenie obilia a iných poľnohospodárskych produktov, prípadne potravín vôbec (Hanuliak - Kuzma - Šalkovský 1993, 57-59), v závere svojho používania poslúžili ako odpadové jamy. Sú najčastejšími a najdôležitejšími hospodárskymi objektami vidieckeho osídlenia a využívali sa lokálne až do novoveku.

Osobitým objavom je *odvodňovací žľab* vzdialený od skupiny včasnostredovekých objektov. Je to jednoduchá lineárna zemná ryha v smere severovýchod - juhozápad. Slúžila zrejme na odvodnenie pôdy aj obydlí. Nie je nezvyčajným nálezom na rovinných včasnostredovekých sídliskách, napríklad v Bajči (Ruttkey 1989, 303), Bešeňove (Habovštiak 1961, 458), Bíni (Ruttkey - Cheben 1992, 116), Chotíne (Paulík - Rejholec 1958, 227) a inde.

Veľmi krátky preskúmaný úsek žľabu neumožnil rozšíriť interpretáciu nálezových súvislostí na včasnostredovekej lokalite. Počet odkrytých zásobných jám spolu so zachyteným odvodňovacím žľabom vzdialeným asi 150 m západným smerom od krajnej zásobnej jamy (obj. 1) rámcujú približný rozsah súvekej osady zhlukového alebo hniezdového typu (Dostál 1987, 10).

Datovanie včasnostredovekého osídlenia pramení z obmedzených vypovedacích schopností nálezového celku. Medzi nájdenými predmetmi každodennej potreby vidieckeho človeka dominuje úžitková **keramika**. Zároveň konštatujeme, že hlinené nádoby sú príliš necitlivým a nespoľahlivým artefaktom na presné chronologické zaradenie. Pri datovaní včasnostredovekej keramiky sa ako základné kritériá aplikujú: tvar nádoby, respektíve mikro-tvary ústia a okraja, rytá výzdoba, spôsob modelovania a vypaľovania, použitý materiál a iné (Hanuliak - Kuzma - Šalkovský 1993, 83-86). Z tohto hľadiska nádoby z objektov 2 a 8 (tab. I:1 a 3) nesú črty vyspelého veľkomoravského hrnčiarstva. Najmä starostlivo na ručnom kruhu vypracovaný okraj s von vyhnutým a zrezaným profilom, ako aj tradičná rytá výzdoba svedčia o nadväznosti na veľkomoravské predlohy. Progresívnym prvkom v súbore nádob z objektu 8 a s ním chronologicky súbežného objektu 2 je širší, mierne profilovaný a zvonku šikmo späť zrezaný okraj s náznakom mierneho vytiahnutia na širšej ramenatej nádobe (tab. I:4), ktorá sa našla v predpecnej jame príbytku (Galuška 1994, 240 a Staňa 1994, 274-278). Poveľkomoravský pôvod naznačujú aj hrnčiarske *značky* na dne nádob. Najmä nejasný motív a náročná kompozícia (tab. I:4) nemajú analógiu medzi veľkomoravskými vzormi (Kraskovská 1983, 196; Nekuda - Reichertová 1968, 82 n; Vlkolinská 1994, 90). Osobitné postavenie v typológii tvarov má malá hlboká miska, ktorej základný tvar prežíva počas celého včasného stredoveku. Nájdený exemplár (tab. I:2) do poveľkomoravského obdobia zaraďuje predovšetkým precízne vypracovanie a šikmé zrezanie obtáčaného okraja (Váňa 1958, 214 n). Nájdený *železný nožík* (tab. II:1), ktorý podľa trňa radíme k 2. typu V. Hrubého (1955, 108 n), nespresňuje rámcové datovanie, podobne ani hlinené prasleny (tab. II:2 a 4). Zberom získaný plochý *železný hrot šípu* odsadeného trojuholníkového

tvaru listu s malým krčkom a odlomeným tŕňom prislúcha typu B 1b podľa schémy A. Ruttkaya a je bežným reprezentantom militárií včasného stredoveku (1976, 330).

Z celkového počtu 20 sídliskových objektov narušených hĺbením zemnej ryhy bolo 16 objektov stredovekých. Z uvedeného počtu prevažujúcich stredovekých objektov boli 3 obydlia (obj. 8, 13b a 16), 11 zásobnicových jám (obj. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 14, 17, 18 a 19), hlinisko (obj. 13a), žlab (obj. 10). Ďalej to bola zásobná jama z doby bronzovej (obj. 15 - tab. II:5), jednoduchá zahĺbená stavba z doby laténskej (obj. 9), zahĺbená stavba z obdobia príchodu starých Slovanov (obj. 12) a jeden objekt bližšie neurčený (obj. 11).

Zlomok z hrotitého okraja misy datuje objekt 15 do strednej doby bronzovej. Zlepené torzo hrncovitej nádoby z objektu 9 (tab. I:5) osobne posudzoval svojho času dr. Lev Zachar a datoval ho do 1. storočia pred Kr., za čo mu patrí moja kolegiálna vďaka. Hrncovitý tvar so zvisle ryhovaným telom a oblým vtiahnutým okrajom je najpočetnejšou vytáčanou keramikou s prímiesou tuhy na neskorolátenských sídliskách (Filip 1956, 206; Podborský a kol. 1993, 410). Fragmentárnosť a nevýraznosť keramických zlomkov z objektu 12 (tab. II:6 a 7) dovoľuje len orientačne zaradiť zemnicu do 6. storočia (Fusek 1994, 74 n).

Včasnostredoveké osídlenie polohy Hriadky chronologicky nasleduje po rozkvetení sídlisk v Blatnom (Kraskovská 1966), Igrame a Čataji (Oždáni 1977, 212-213) počas 9. storočia. Zaniklo pravdepodobne nenásilne. Nezistili sa žiadne stopy náhleho požiaru či deštrukcie. Niet dôvodu spájať zánik osídlenia polohy Hriadky so staromaďarskými hrobovými nálezmi v Blatnom (Nevizánsky 1990, 120) alebo s povrchovým nálezom hrotu šípky z polohy. Obyvatelia opustili osadu po jej pomerne krátkej existencii ešte počas 10. storočia. Nezodpovedaným zostáva dôvod ich odchodu a ich nové bydlisko. Nemožno vylúčiť záujem o výhodnejšiu, predovšetkým suchšiu topografickú polohu, napr. v lokalite Senec-Martin (Zachar - Mináč 1977, 300, Mináč 1978, 161), alebo zmenu sociálneho postavenia obyvateľstva, respektíve jeho prechod zo služobníckeho postavenia do poddanského a s tým súvisiace prenesenie sídiel, napríklad do Boldogu, v ktorom už začiatkom 11. storočia položili základný kameň sakrálnej stavby (Holčík 1979, 71).

LITERATÚRA

- ČAPLOVIČ, D. 1987: Archeologický výskum stredovekého dedinského domu na Slovensku. *Archaeologia historica* 12, Brno, s. 145-154.
- DOSTÁL, B. 1987: Stavební kultura 6.- 9. století na území ČSSR. *Archaeologia historica* 12, Brno, s. 9-32.
- FARKAŠ, Z. 1995: Neolitická osada v Senci. *Zborník SNM* 89, *Archeológia* 5, s. 5-22.
- FILIP, J. 1956: *Keltové ve střední Evropě*. Praha.
- FUSEK, G. 1994: Slovensko vo včasnოსlovenskom období. Nitra.
- GALUŠKA, L. 1994: The Development of Slavonic Pottery in the Staré Město from the End of the 8th up to the Middle of the 10th Centuries. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*, Brno, 233-242.
- HABOVŠTIAK, A. 1961: Príspevok k poznaniu našej nížinnej dediny v XI.- XIII. storočí. *SIA* 9, s. 451-482.
- HABOVŠTIAK, A. 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.
- HANULIAK, M. 1989: Praveké, včasnodejinné a stredoveké osídlenia v Chľabe. *SIA* 37, s. 151-207.
- HANULIAK, M. 1992: Rozdiely v stavebnej podobe objektov na sídlisku 9.- 12. storočia v Chľabe a ich význam. *Archaeologia historica* 17, Brno, s. 337-346.
- HANULIAK, M.- KUZMA, I.- ŠALKOVSKÝ, P. 1993: Mužla - Čenkov I., Nitra.
- HOLČÍK, Š. 1979: Príspevok k architektúre kostola v Boldogu. *Zborník SNM* 73, *História* 19, s. 61-71.
- HRUBÝ, V. 1955: Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na Valách“. Praha.
- HRUBÝ, V. 1965: Staré Město. Velkomoravský Velehrad.
- KRASKOVSKÁ, Ľ. 1966: Slovanské pohrebisko v Blatnom. *Sborník SNM* 60, Bratislava, s. 95-114.
- KRASKOVSKÁ, Ľ. 1983: Značky na nádobách z doby veľkomoravskej. In: *ŠZ AÚ SAV* 20, Nitra, 193-205.
- MINÁČ, V. 1978: Zisťovací archeologický výskum v obci Senec-Martin. In: *AVANS* v roku 1977, Nitra, s. 160-161.
- NEKUDA, V.- REICHERTOVÁ, K. 1968: Středověká keramika v Čechách a na Moravě. Brno.

- NEVIZÁNSKY, G. 1990: Hrobové nálezy z 10. storočia v Blatnom. In: AVANS v roku 1988, Nitra, s. 119-120.
- OŽDÁNI, O. 1977: Záchraný výskum na trase diaľnice v roku 1976. In: AVANS v roku 1976, Nitra, s. 211-214.
- PAULÍK, J. 1958: Výskum na pieskovisku v Hurbanove. AR 10, s. 481-487.
- PAULÍK, J.- REJHOLEC, E. 1958: Stredoveké chaty v Chotíne. SIA 6, s. 223-234.
- PODBORSKÝ, V. a kol. 1993: Praveké dejiny Moravy. Brno.
- RUTTKAY, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). SIA 24, s. 245-395.
- RUTTKAY, M. 1989: Výskum stredovekého osídlenia v Bajči. Archaeologia historica 14, Brno, s. 299-309.
- RUTTKAY, M. a kol. 1995: Archeológia a ropa. Nitra.
- RUTTKAY, M.- CHEBEN, I. 1992: Včasnostredoveké sídlisko a pohrebisko v Bini. SIA 11-1, s. 109-134.
- SKRUŽNÝ, L. 1963: Príspevek k triedení a chronologii slovanských otopných zařízení na území ČSSR. Pam.arch. 54, s. 234-262.
- STAŇA, Č. 1994: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, Brno, s. 265-286.
- VÁŇA, Z. 1958: Mísy v západoslovanskej keramice. Pam.arch. 49, s. 185-243.
- VLKOLINSKÁ, I. 1994: Pottery from cemeteries of the 9th-10th centuries in the territory of Slovakia. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert, Brno, s. 83-92.
- ZACHAR, L.- MINÁČ, V. 1977: Stredoveká zaniknutá dedina v obci Senec-Martin. In: AVANS v roku 1976, Nitra, s. 299 - 300.

FRÜHMITTELALTERLICHE SIEDLUNG BEI SENEC

Karel Prášek

Etwa 2 km nordöstlich vom Rande der Stadt Senec, Bez. Bratislava-Land, wurden beim Ausheben des Grabens für die Erdölpipepipeline prähistorische und frühmittelalterliche Siedlungsobjekte beschädigt. Die Lokalität ist Teil der Donauebene. Die Lage Hriadky ist charakteristisch durch das ebene, wenig gegliederte Geländeerelief. Sie war seit jeher besiedelt, wurde schrittweise entwaldet und intensiv landwirtschaftlich genutzt. Auch heute bildet die Lage umfangreiche meliorationsregulierte Ackerbauflächen. Der Erdgraben schuf einen horizontalen Schnitt durch die einstige Siedlung (Wüstung). Unter den 20 untersuchten archäologischen Objekten überwogen Reste einer frühmittelalterlichen Landwirtschaftssiedlung. Zwei davon waren Wohnstätten, die übrigen Getreidevorratsgruben, ferner eine Dränagerinne und eine Fördergrube für Lehm. Die größte Aufmerksamkeit erregte das Objekt des vertieften Pfahlbaues von rechteckigem Grundriß mit Abmessungen von 3,8 x min. 2,6 m (Obj. 8), das in Richtung Nordost-Südwest orientiert war. Bei der Südwestecke befand sich die Destruktion eines Lehm-Steinofens mit Ofenvorgrube. Neben dem inneren Rand des Grundrisses wurden über 10 kleine Pfahlgruben freigelegt, in denen die original eingesetzten Pfeiler der Baukonstruktion und eine Holzbank waren. Im Objekt wurden außer Keramikscherben auch 3 Gefäße gefunden (eine kleine tiefe Schüssel und zwei topfartige Gefäße) datiert nach der Form und Verzierung in das 10. Jahrhundert (Taf. I:2-4), 2 Knochenahlen und ein Tonwirtel (Taf. II:2). Die Getreidevorratsgruben, die mit der frühmittelalterlichen Besiedlung zusammenhängen, waren in der Form und Füllung sehr ähnlich. Sie erreichten eine maximale Tiefe von 1,5 m und ihre Breite lag bei 1,3 bis 1,8 m. Die meisten der Gruben hatten eine typische Sackform, nach unten zu erweitert, mit abgerundetem Boden. In einer von ihnen (Obj. 2) fand man inmitten der Füllung ein Tongefäß (Taf. I:1) und ein eisernes Messer (Taf. II:1), in einer anderen (Obj. 4) das Skelett eines Schafes oder einer Ziege. Die Lehmfördergrube (Obj. 13a) hatte eine unregelmäßige Form und auf ihrem Boden wurde eine Steinfeuerstelle gefunden. Nach dem Zuschütten der Grube wurde nach gewisser Zeit an derselben Stelle ein einfacher, flach vertiefter Bau mit Abmessungen von 2,9 x 2,4 m (Obj. 13a) errichtet und dazu die zugehörige Vorratsgrube ausgehoben (Obj. 3). Ein besonderer Fund ist die Grabenrinne mit einer Tiefe von 1,1 m und Breite 0,5 - 0,6 m (Obj. 10). Sie führte von Nordosten nach Südwesten und diente der Entwässerung von Boden und Wohnstätte. Zu den freigelegten prähistorischen Objekten gehört die Vorratsgrube aus der Bronzezeit (Obj. 15), die Wohnstätte aus der Laténezeit (Obj. 9) und aus der Zeit der Ankunft der Altslawen (Obj. 12). Die Bewohner verließen die Siedlung nach einer relativ kurzen Existenz während des 10. Jahrhunderts.